

М. Г. Колодяжний, кандидат юридичних наук, старший наук. співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПОСТПАНДЕМІЧНИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АПОКАЛІПСИС: СТАН І ФОРМИ ПРОЯВУ¹

Постановка проблеми. Термін «апокаліпсис» широким загальним розуміється у контексті кінця світу. Насправді він має релігійну основу. «Апокаліпсис» або «Одкровення» (приблизно кінець I ст. н. е.) – назва останньої книги Нового Завіту в Біблії, автором якої є апостол Іоанн Богослов, улюблений учень Ісуса Христа. У роботі описуються різні події перед Другим пришествям Господа на землю. Вони, відповідно до пророцтв апостола, пов'язані зі стражданнями грішників й катаклізмами. У цьому зв'язку апокаліпсис й вживається як синонім кінцевої долі світу й людини².

Не намагаючись зануритись у релігійні аспекти останнього біблейського періоду людського буття, пропонується розглянути деякі інші «апокаліптичні» явища, що фактично характеризують сучасну соціальну дійсність. Це стосується як світу у цілому, так й України, зокрема. Є думка, що **гостра респіраторна хвороба COVID-19**, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2, за масштабом свого поширення, наслідками, глибиною проникнення у різні сфери суспільного життя та ін. є яскравою ознакою своєрідного соціального апокаліпсису.

Зокрема, коронавірусна хвороба, набувши статус пандемії, поширилась лише за півтора роки у 220 країнах світу, стала причиною смерті понад 3,5 млн людей у різних державах, уразила ще 170 млн осіб, які перехворіли на COVID-19 (станом на кінець травня 2021 р.)³. Окрім відносно високої летальності від цього захворювання та його різно-

манітних ускладнень, є й інші негативні прояви, які зачепили кожного мешканця нашої планети. Йдеться про соціально-економічні наслідки зазначеної пандемії, які сукупно з іншими несприятливими явищами та процесами наділяють цю хворобу статусом катастрофи планетарного масштабу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі пандемії COVID-19 присвячено тисячі наукових, і не тільки, праць з медицини, епідеміології, вірусології, політології, глобалістики, соціології, психології, права, кримінології тощо. Тому перелічувати їх, навіть найбільш значущі, уявляється недоречним.

Разом із тим слід указати, що в українській науці небагато наукових праць, де б на підставі результатів емпіричного та теоретичного дослідження здійснювались певні висновки щодо комплексу наслідків коронавірусу, включаючи соціально-економічні. Одним із таких є наукове дослідження «Соціально-правові та кримінологічні наслідки пандемії та шляхи їх усунення в Україні», що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України. Указаний проєкт здійснюється творчим колективом науковців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, до якого входять: В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва, Д. П. Євтеєва, А. В. Калініна, С. С. Шрамко й автор цієї статті.

Метою статті є аналіз й узагальнення соціально-економічних наслідків пандемії COVID-19 й вироблення певних напрямів щодо їх повної або часткової нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. Джерелом накопичення інформації про предмет дослідження є результати емпіричного вивчення експертної думки 116 фахівців у галузі економіки та фінансів. Ними є професорсько-викладацький склад 61 кафедри 10 вищих навчальних закладів Києва, Хар-

¹ Примітка. Наукова стаття підготовлена на виконання проєкту «Соціально-правові та кримінологічні наслідки пандемії та шляхи їх усунення в Україні» (реєстраційний номер 2020.01/0155), поданого на конкурс «Наука для безпеки людини та суспільства» Національного фонду досліджень України.

² Городяненко В. Г. (уклад) *Соціологічна енциклопедія* (Академвидав, 2008) 34, 35.

³ «Коронавірус: статистика по країнах» (МІНФІН) <<https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/geography/>> (дата звернення 15.04.2021)

кова, Львова й Одеси. Респонденти були опитані в онлайн-режимі за допомогою спеціально розробленого питальника у виді відповідної Google форми. Анкетування здійснювалось протягом листопада-грудня 2020 р.

Для підтвердження результатів емпіричного дослідження використовувалась також інформація Державної служби статистики України, узагальнення Мінекономіки¹, Мінфіну², міжнародні огляди щодо наслідків коронавірусної хвороби тощо.

На перше питання анкети щодо визначальних рис (особливостей) кризи, що відчуває світова економіка у зв'язку з пандемією COVID-19 респонденти частіше відповіли так: падіння світового ВВП – 21,6 %; безробіття – 12,9 %; обмеження підприємницької діяльності – 12,1 %; невизначеність й непередбачуваність – 8,6 %; погіршення стану туристичної галузі – 6,9 %; зменшення доходів населення – 5,2 %; перебудова економіки під нові умови – 4,3 %; масштабність – 3,4 %; фінансова криза – 2,6 %; зниження цін на нафту – 2,6 %; колапс транспортної системи, включаючи авіацію – 2,6 %; накопичення ефекту відкладеного попиту на товари й послуги – 2,6 %; обмеження міграції, у тому числі трудової – 2,6 %; інше – 30,2 %; важко відповісти – 9,5 %.

Ці результати цілком кореспондуються із даними, що характеризують стан світової економіки, яка у 2020 р. порівняно із попереднім роком зменшилась на 3,5 %³. При чому пандемія по-різному відбилась на скороченні ВВП окремих держав за цей період: Іспанія (- 11 %); Італія (- 8,9 %), Хорватія (- 8,4 %), Греція (- 8,2 %), Франція (- 8,1 %), ФРН (- 4,9 %). Більш стійкою до кризи виявилась за цей час економіка Ірландії (+ 3,4 %) й Туреччини (+ 1,8 %)⁴. За оцінками МВФ, світова економіка у 2021 р. має додати 6 % глобального ВВП, а у 2022 р. – ще 4,4 %⁵.

¹ Примітка. Мінекономіки – Міністерство економіки України (до 21 травня 2021 р. – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України).

² Примітка. Мінфін – Міністерство фінансів України.

³ 'МВФ: світовий ВВП у 2020 році впав на 3,5 %, у 2021 році зросте на 5,5 %.' (FINBALANCE) <<http://finbalance.com.ua/news/mvf-polipshiv-prohnoz-zrostannya-svitovo-ekonomiki-v-2021-rotsi-do-55>> (дата звернення 15.04.2021)

⁴ 'Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку' (UNICEF, квітень 2021) <<https://www.unicef.org/ukraine/media/12916/file/Consensus%20Forecast%20#53%202021%20ukr.pdf>> (дата звернення 20.04.2021)

⁵ 'World Economic Outlook' (International Monetary Fund, April 2021) <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021>> (дата звернення 20.04.2021)

Як бачимо, у цьому умовному антирейтингу простежується чітка залежність рівня зниження економічних показників в окремих країнах з чисельністю захворюваності на коронавірусну хворобу, а так само тривалістю й жорсткістю проти-епідемічних заходів.

Друге питання, адресоване респондентам, було сформульовано так: «Якими є головні особливості економічної кризи в Україні внаслідок світової коронакризи та запровадження у державі карантинних заходів під час боротьби з пандемією COVID-19?». На нього фахівці надали такі відповіді: підвищення рівня безробіття – 19 %; обмеження малого та середнього бізнесу – 15,5 %; непрофесіоналізм, нерішучість й безсистемність дій влади у подоланні економічних наслідків пандемії – 12,9 %; зниження платоспроможності населення – 9,5 %; падіння ВВП – 8,6 %; скорочення ділової активності – 7,8 %; інфляція – 6,9 %; зменшення інвестицій – 3 %; колапс туристичної сфери – 3 %; істотне скорочення надання транспортних послуг – 3 %; інше – 13,9 %.

Результати емпіричного дослідження у цьому контексті деталізуються статистичною інформацією. Так, ВВП України у 2020 р. скоротився на 4 %. При чому упродовж року це скорочення мало різну амплітуду: від – 1,2 % (I кв.) – до – 6,5 % (II кв.). Окрім цього, у 2020 р. в Україні мало місце погіршення інших економічних показників порівняно з 2019 р.: збільшення споживчих цін на 7,5 %; розширення частки безробітного населення до 9,5 %, що становить 1,7 млн осіб віком 15–70 років (насправді цей показник є ще більшим через втрату роботи особами, які були працевлаштовані неофіційно⁶); скорочення на 38,2 % капітальних інвестицій; негативне сальдо зовнішньої торгівлі (- 17,9 %); зменшення індексу промислової продукції: машинобудування (- 17,6 %), металургія (- 8,7 %), текстильна (- 6,1 %), добувна (- 3 %)⁷ тощо.

Одним із головних соціально-економічних негативних наслідків пандемії стало загострення в Україні та у світі в цілому соціальної нерівності.

⁶ Батиргареева В. С., Борисов В. І., Євтеєва Д. П., Калініна А. В., Колодяжний М. Г., Шрамко С. С. 'Поширення пандемії COVID-19 в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми' (2020) Вип 40 Питання боротьби зі злочинністю 9–22

⁷ 'Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку' (UNICEF, квітень 2021) <<https://www.unicef.org/ukraine/media/12916/file/Consensus%20Forecast%20#53%202021%20ukr.pdf>> (дата звернення 20.04.2021)

Вона виражається у посиленні майнової поляризації населення. На тлі збільшення у нашій державі у 2020–2021 рр. безробіття, інфляції, погіршення перелічених вище та багатьох інших економічних показників простежується істотне покращення становища найбільш заможних громадян. Останні в Україні здебільшого пов'язуються з фінансово-промисловими групами (олігархічними кланами). Зокрема, за даними видання Forbes, протягом 2020–2021 рр. зросли статки (у млрд дол. США): у Р. Ахметова (з 2,8 до 7,6), у В. Пінчука (з 1,4 до 2,5), у К. Жеваго (з 1,1 до 2,4), у І. Коломойського (з 1 до 1,8), у П. Порошенка (з 1,4 до 1,6)¹.

У цьому зв'язку ініціатива Президента України щодо правового врегулювання процесу деолігархізації нашої держави із залученням РНБО України та інших державних структур видається цілком обґрунтованим й рішучим кроком². На жаль, це рішення не було прийнято 10–15 років тому. Звідси цей час можна вважати періодом утрачених для України економічних та фінансових можливостей.

На цю проблему звертають особливу увагу міжнародні інституції. З цього приводу Генеральний секретар ООН попередив про загрозу найбільшій за останні 80 років економічної рецесії. Вона сприяє поширенню крайньої бідності і загрози голоду. І причина цьому – пандемія COVID-19, яка фактично виявила соціальну нерівність та несправедливий устрій сучасного суспільства³. За оцінками Oxfam (міжнародного об'єднання організацій по боротьбі з бідністю), руйнівний економічний ефект від коронавірусу може призвести до зuboжіння ще 500 млн жителів нашої планети. До того ж 6–8 % населення світу може бути втягнуто у злидні через економічні карантинні обмеження для бізнесу⁴ та додаткові ви-

датки на протиепідемічні заходи. Наприклад, в Україні у 2020 р. Фонд боротьби з коронавірусом було профінансовано на 80,9 млрд грн⁵.

Перелічені обставини зумовлюють бідність в Україні, яка, відповідно до методології ООН, сягає 50 %. Це означає, що у 19 млн українців є недостатньою платіжна купівельна спроможність, оскільки вони на день витрачають менше 2 дол. США⁶. Насправді наслідки бідності не замикаються на суто економічних аспектах. У науці обґрунтовано, що бідність половини і більше населення країни є соціально небезпечним чинником. Він за певних обставин може стати причиною масового соціального невдоволення: від мирних мітингів і протестів – до революції й актів насильства.

Як бачимо, у середині 2020 р. зниження економічних показників для більшості населення України дійсно мало «апокаліптичний» (істотний) характер. І, на думку 65,3 % опитаних спеціалістів у галузі економіки та фінансів, українській економіці не вдасться пройти теперішню світову економічну кризу з мінімально можливими негативними наслідками.

Згодом, у другій половині 2020 р., в Україні вдалось більш-менш стабілізувати економічну ситуацію завдяки адаптації підприємців до нових економічних реалій та державній підтримці, хоча і скромній, малого та середнього бізнесу. Спеціалістами прогнозується, що у 2021 р. ВВП України зросте на 4,1 %, а у 2022 р. – на 3,7 %⁷. З цього приводу учасники експертного опитування є більш скептичними, адже більшість з них (60,9 %) вважають, що наслідки економічної кризи, викликані пандемією COVID-19, відчуватимуться щонайменше 3 роки, а чверть опитаних (23,5 %) сходиться на думці, що ці наслідки триватимуть не менше 1 року.

Зрозуміло, що форсайт коронавірусної хвороби є невизначеним. Тобто прогнози розвитку економіки України у 2021–2022 рр., а тим більше у по-

¹ 'Новий рейтинг українських мільярдерів від Forbes: майже всі олігархи збагатіли менш ніж за рік' (Радіо Свобода, 14 березня 2021) <<https://www.radiosvoboda.org/a/forbes-rejtnyh-miljarderiv-ukrajiny/31150398.html>> (дата звернення 20.04.2021)

² Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів): проект Закону України від 2.06.2021 р. URL: http://w1.l.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72105. (дата звернення 20.04.2021)

³ 'Генсек ООН Гутерріш: світу загрожує найбільша за 80 років рецесія' (День) <<http://day.kyiv.ua/uk/news/121220-gensek-oon-guterrish-svitu-zagrozhuje-naybilsha-za-80-rokiv-recesiya>> (дата звернення 20.04.2021)

⁴ 'Экономические последствия пандемии коронавируса грозят нищетой для еще 500 млн жителей Земли – Oxfam. (ИнтерФакс Украина, 9 квітня 2020) <<https://interfax.com>.

<ua/news/economic/653588.html>> (дата звернення 20.04.2021)

⁵ 'Фонд боротьби з COVID-19: на що і скільки витратили коштів' (Слово і Діло) <<https://www.slovovidilo.ua/2021/01/11/infografika/finansy/fond-borotby-covid-19-skilky-vytratily-koshtiv>> (дата звернення 20.04.2021)

⁶ Нечипоренко М. Більше половини українців живуть за межею бідності – заступник спікера ВР Кондратюк. (PG) <<https://thepage.ua/ua/news/bilsh-polovini-ukrayinciv-zhivut-zamezheyu-bidnosti>> (дата звернення 20.04.2021)

⁷ 'Вплив COVID-19 на економіку і суспільство країни: підсумки 2020 року та виклики і загрози постпандемічного розвитку' (UNICEF, квітень 2021) <<https://www.unicef.org/ukraine/media/12916/file/Concensus%20Forecast%20#53%202021%20ukr.pdf>> (дата звернення 20.04.2021)

дальші роки, є лише приблизними. І логіка відповідей респондентів є зрозумілою, адже на економіку впливатиме епідемічна ситуація у нашій державі та у світі у цілому. Якщо восени 2021 р. в Україні матиме місце наступна хвиля коронавірусної хвороби («індійський» штаб, поєднаний з «британським», «африканським» та новими штабами, кількість яких, на думку вірусологів, перевищує кілька тисяч¹), що супроводжуватиметься новими карантинними обмеженнями, то відповідно й погіршиться стан економічного розвитку.

Характеристику постпандемічних соціально-економічних наслідків органічно доповнюють відповіді респондентів щодо ключових факторів ризику для української економіки в умовах поширення пандемії COVID-19: зростання рівня безробіття – 75,7 %; падіння платоспроможності українців та погіршення якості їх життя – 71,3 %; масові банкрутства підприємств малого та середнього бізнесу – 68,7 %; соціальний та економічний занепад унаслідок посилення неплатоспроможності окремих галузей реального сектору української економіки – 52,2 %; політична криза в Україні на тлі соціальних протестів через неспроможність Уряду впоратись з негативними наслідками пандемії – 44,3 %; значне зростання дефіциту державного бюджету України та касових розривів у Пенсійному та інших фондах державного соціального страхування – 42,6 %; запровадження жорстких карантинних обмежень через поширення пандемії та неспроможність національної медичної системи зупинити хворобу – 41,7 % тощо. Ураховуючи наявність великої кількості перелічених та деяких інших факторів ризику, учасники опитування вказали на існування ймовірності переростання світової кризи фізичної економіки ще й у кризу фінансову. Цю ймовірність оцінили як значну 44,7 % осіб і як дуже велику – 25,4 % респондентів.

Опитані економісти та фінансисти серед широкої палітри ризиків для стабільності вітчизняної економічної системи окремо наголосили на небезпечності чергового локдауну. Разом із тим на ще одне уточнююче запитання анкети більшість з них (64,6 %) зазначили, що наслідки запровадження у країні жорстких карантинних обмежень для економіки та фінансової системи України у майбутньому можуть виявитися ще більш негативними за безпеку COVID-19. У цьому зв'язку, на пере-

конання 37,7 % респондентів, у випадку нової хвилі пандемії протягом 2021 р. Україні взагалі загрожує дефолт.

Як бачимо, спеціалісти серед широкого різноманіття відповідей указали на фактори ризику для української економіки, які мають не лише соціальний, фінансовий чи суто економічний характер, а й наслідки політичної, медичної та іншої спрямованості.

Заслужують на увагу відповіді респондентів щодо сфер і галузей, які найбільш та найменш постраждали від запровадження протиепідемічних заходів. Найбільших збитків під час пандемії COVID-19, на думку експертів, зазнали такі сектори, як: туризм – 28,4 %; сфера обслуговування – 19,8 %; готельно-ресторанний бізнес – 19 %; індустрія розваг – 16,4 %; торгівля – 13,8 %; малий та середній бізнес – 13,8 %; промисловість – 12,9 %; транспорт – 12,1 %; інше – 11,2 %; завагались із відповіддю – 1,7 %.

Ці дані співвідносяться з результатами інших досліджень, що здійснювались в Україні. Наприклад, у проєкті «Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України», здійснений ГО «Центр прикладних досліджень» (представництво фонду К. Аденауера в Україні), указано, що карантин обрушив споживчі настрої, майже зупинив декілька галузей – роздрібну торгівлю, готельний та ресторанний бізнес, авіаперевезення. Внаслідок уведення карантину українські компанії заморозили інвестиції й виробничі ланцюжки².

На переконання опитаних, є також сектори економіки, що, навпаки, опинилися у вигідній ситуації під час поширення коронавірусної хвороби. Такими є: фармацевтика – 32,8 %; IT-сфера – 21,6 %; сфера доставки товарів – 20,7 %; рітейл – 17,2 %; медична сфера – 15,5 %; все, що може продаватись on-line – 12,9 %; харчова промисловість – 6 %; сільське господарство – 5,2 %; інше – 15,5 %; не надали відповідь – 1,7 %.

Надані відповіді потребують деяких пояснень. Посилення позицій сфери фармації корелює зі збільшенням попиту на ліки й медичні препарати у період пандемії. Аналогічно можна казати й про медичну галузь у цілому: у цей час в Україні значно зросло її фінансування, починаючи від виділення додаткового грошового забезпечення медичному

¹ 'Штамми SARS-CoV-2' (Wikipedia) <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%8B_SARS-CoV-2> (дата звернення 20.04.2021)

² 'Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України: кабінетне дослідження' (Konrad Adenauer Stiftung) <<https://www.kas.de/uk/web/ukraine/einzeltitel/-/content/vpliv-covid-19-ta-karantinnih-obmezen-na-ekonomiku-ukraini>> (дата звернення 15.04.2020)

персоналу, який задіяний у лікуванні хворих на COVID-19, закінчуючи закупівлею медичних матеріалів та іншого обладнання (тести на коронавірус, апарати штучної вентиляції легенів, рентген апарати, пристрої для ультразвукової діагностики тощо). Щодо ритейлу, харчової промисловості й аграрної галузі, то ці сфери розширились здебільшого у частині торгівлі продуктами харчування, продаж яких зріс унаслідок перебування мільйонів українців на карантині вдома. Пандемія негативно не позначилась й на ІТ-сфері, оскільки чимало програмістів працюють у статусі фрілансерів або виконують відповідні виробничі задачі у віддаленому режимі роботи.

Наступний блок запитань, адресованих економістам й фінансистам, стосується оцінки ними окремих векторів державної економічної політики України у період поширення пандемії, а також можливих напрямів її удосконалення. Зокрема, респонденти вважають, що виявились виправданими й результативними такі вжиті Урядом України заходи для підтримки бізнесу:

а) скасування на певний строк уплати єдиного соціального внеску (75,3 %);

б) карантинний мораторій на проведення податкових перевірок (67,6 %);

в) розширення державної кредитної програми «Доступні кредити 5-7-9 %» на бізнес із річним доходом у 100 млн грн (62,3 %).

Також більшість (57,5 %) опитаних упевнені, що низка соціальних ініціатив Кабінету Міністрів України (допомога по безробіттю, компенсація частини зарплати за неоплачувану відпустку, допомога пенсіонерам, що отримують пенсію менше 5 тис. грн) здатні пом'якшити негативні наслідки економічної кризи для пересічних громадян України. Водночас половина респондентів (50,8 %) вважають, що указані заходи можуть призвести до посилення інфляційних процесів у країні. Це можна спостерігати вже зараз, коли з 1 січня 2021 р. було збільшено рівень мінімальної заробітної плати, здійснені чималі видатки із Державного бюджету України на боротьбу із пандемією та проведені інші додаткові асигнування, не заплановані раніше. Усе це у сукупності негативно відбивається на платіжному балансі держави, що змушує її звертатись за фінансовою допомогою до МВФ, Світового банку та інших міжнародних фінансових інституцій.

Опитані експерти висловили свою позицію й щодо позитивного досвіду інших країн стосовно підтримки малого і середнього бізнесу під час

пандемії COVID-19, який може бути використаний в Україні. Такими державами названо: ФРН – 14,7 %; країни-члени ЄС – 11,2 %; США – 9,5 %; Польщу – 6 %; КНР – 5,2 %; Чехію – 4,3 %; Італію – 4,3 %; Францію – 3,4 %; Швейцарію – 2,6 %; Велику Британію – 2,6 %; інші країни – 12,1 %; не змогли відповісти – 19 %. Як бачимо, основу цього списку складають переважно європейські держави. Вони відзначаються більш послідовною і соціально відповідальною політикою під час усунення соціально-економічних наслідків пандемії, а також надання медичної допомоги хворим на коронавірус.

Слід зазначити, що анонсовані результати експертного опитування у цілому узгоджуються з іншими дослідженнями, що здійснювались останнім часом у нашій державі. Так, у Консенсус-прогнозі, підготовленому Мінекономіки у квітні 2020 р., виділено такі заходи економічної політики, що доцільно впроваджувати для підтримки бізнесу під час дії карантинних заходів: збільшення дефіциту бюджету щонайменше до 6 % для формування достатніх фіскальних стимулів; звільнення від сплати або надання відстрочки сплати податків на період карантину окремим категоріям підприємців; виділення фінансової допомоги найманим працівникам, які вимушені піти у відпустку за власний рахунок на час карантину; запровадження комплексу фінансових заходів з підтримки малого бізнесу; не нараховувати штрафні санкції за прострочення кредитів фізичних осіб підприємців, юридичних осіб та кредитів під державні або місцеві гарантії; надання стабілізаційних кредитів підприємствам галузей, які найбільше постраждали від ситуації, викликані пандемією COVID – 19, тощо¹.

Щодо заходів економічної політики, які доцільно впроваджувати для підтримки населення на період карантинних заходів, то серед таких у вищезазначеному документі виділено: надання допомоги найбільш уразливим верствам населення; обмеження експорту соціально важливих товарів; уведення тимчасового державного регулювання цін на соціально важливі товари; тимчасове звільнення населення, яке втратило роботу, від сплати по іпотечним кредитам та ін.²

¹ 'Україна у 2020–2021 роках: наслідки пандемії. Консенсус-прогноз. (квітень 2020 р.)' (Міністерство економіки України) <<https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5d3fea53-45e7-4641-8d48-f0c865a24471&title=VipuskukrainaU2020-2021-Rokakh-NaslidkiPandemii-Konsensusprognoz-kviten2020->> (дата звернення 15.04.2020)

² 'Україна у 2020–2021 роках: наслідки пандемії. Консенсус-прогноз. (квітень 2020 р.)' (Міністерство

Загалом слід підкреслити, що 2020 р. став для України знаковим з огляду на актуалізацію викликів і загроз соціально-економічного характеру та вироблення напрямів і заходів щодо їх подолання. Президентом України було ініційовано здійснення аудиту економіки України з урахуванням епідемічної ситуації як у світі, так й в Україні. У підсумку було підготовлено два важливих документи: Аудит української економіки та Вектори економічного розвитку – 2030. Резюмуючи аналіз указаних фундаментальних досліджень державного значення, необхідно виділити найбільш привабливі сфери і галузі, які дозволять Україні за найближчі 10 років реалізувати економічний потенціал, що складає щонайменше 1 трлн дол. США. Своєрідними економічними хабами, які можуть значно прискорити соціально-економічний розвиток в Україні, у цих документах названо: природні ресурси; сприятливе географічне розташування; людський потенціал; технології¹. При цьому покращення соціально-економічної ситуації та якості життя в Україні не уявляються можливими без удосконалення: соціального захисту і соціальних послуг; соціального страхування й пенсійного забезпечення; політики зайнятості; молодіжної політики; політики рівних прав і можливостей².

В Україні розробляються також схожі альтернативні документи з боку недержавних суб'єктів. Йдеться про Економічну стратегію України – 2030, підготовлену фахівцями Українського інституту майбутнього (незалежний аналітичний центр, до якого задіяні представники бізнесу, політики і громадського сектору). У вказаній Стратегії виділено низку напрямів, які дозволять перетворити Україну на державу із сучасною міцною економікою: фіскальна політика; цифрова економіка; розвиток енергонезалежності; транспортна система; розміщення у нашій країні європейських виробничих потужностей; наділення держави неофіційним статусом «світового супермаркету екологічних продуктів»; туризм та ін.³

економіки України) <<https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5d3fea53-45e7-4641-8d48-f0c865a24471&title=VipuskukrainaU2020-2021-Rokakh-NaslidkiPandemii-Konsensusprognoz-kviten2020->> (дата звернення 15.04.2020)

¹ Аудит економіки України (Кабінет Міністрів України, 2020) 115–118 <<https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>> (дата звернення 15.04.2020)

² Вектори економічного розвитку – 2030 (Кабінет Міністрів України, 2020) 378 <<https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>> (дата звернення 15.04.2020)

³ 'Економічна стратегія України – 2030' (Український інститут майбутнього) <<https://strategy.uifuture.org/index.html>> (дата звернення 15.04.2020)

Висновки. Здійснення указаного дослідження дозволяє дійти певних як суто теоретичних, так й практичних висновків:

1) метод експертного опитування котрий раз довів свою наукову придатність й водночас зручність у вивченні специфічної соціальної проблематики;

2) результати проведеного емпіричного дослідження анонсованих питань указують на можливість подальшого застосування експертного оцінювання при розробці перспективних напрямів державної соціально-економічної політики у постпандемічний період;

3) сучасна глобальна економічна криза («коронакриза») уперше зумовлена чинником, що не має економічний чи фінансовий характер, а відзначається епідемічною природою. У зв'язку із цим майже неможливо точно спрогнозувати масштаби рецесії як світової, так й української економіки, і строки її повного відновлення;

4) Україна внаслідок коронавірусної хвороби втратила позитивний тренд економічного зростання, особливо у 2020 р. Однак цей економічний спад не набув фатального результату. Це зумовлюється недостатньою інтегрованістю національної економіки у глобальну економічну систему, а також значним обсягом її тіньового сектору, який у свою чергу дозволив частково знівелювати негативні економічні наслідки;

5) COVID-19 загострив в Україні проблему майнової поляризації населення, коли заможні громадяни стали, як правило, ще багатшими, а бідні – біднішими. Це вимагає від керівництва держави реалізації економічної політики, вільної від незаконного впливу фінансово-промислових груп;

6) поглиблення соціально-економічної кризи негативно впливає на погіршення криміногенної ситуації в Україні, що може виражатись у збільшенні рівня майнових та інших правопорушень;

7) попри низку негативних соціально-економічних наслідків (скорочення обсягів ВВП, додаткові видатки на фонд боротьби з пандемією, збільшення безробіття, зменшення підприємницької активності тощо), COVID-19 посприяв пришвидшенню темпів трансформації економіки України й частковій зміні трендів її розвитку (упродваження економічних діджитал-інструментів, поширення безготівкових розрахунків населенням, досвід управління економічними процесами у форсмажорних кризових умовах та ін.);

8) відбудова української економіки неможлива без розвитку тих секторів і галузей, які є, з одного боку, найбільш наукоємними, відзначаються високим ступенем інноваційності, а, з другого, – приносять найбільший прибуток до Державного бюджету (ІТ-сфера, агропромисловий комплекс, туристична галузь, сфера обслуговування, малий та середній бізнес, транспорт, будівництво та деякі ін.);

9) хвороба COVID-19 не є останнім й найбільш вагомим епідемічним викликом для людства. Тому наша держава і суспільство мають урахувати цей урок з метою більш адекватного реагування у майбутньому на пандемічні наслідки, у тому числі в контексті управління економікою, щоб вони не перетворились на черговий економічний апокаліпсис.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro zapobihannia zahrozam natsionalnii bezpetsi, poviazanym iz nadmirnym vplyvom osib, yaki maiut znachnu ekonomichnu abo politychnu vahu v suspilnomu zhytti (oliuharkhiv): proekt Zakonu Ukrainy vid 2.06.2021 r. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72105 (in Ukrainian)

Bibliography

Non-authored books

1. *Audyt ekonomiky Ukrainy* [Audit of the economy of Ukraine] (Kabinet Ministriv Ukrainy, 2020) 115–118 <<https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>> (in Ukrainian)
2. Horodianenko V. H. (uklad) *Sotsiologichna entsyklopediia* [Sociological encyclopedia] (Akademvydav, 2008) (in Ukrainian)
3. *Vektory ekonomichnoho rozvytku – 2030* [Vectors of economic development – 2030] (Kabinet Ministriv Ukrainy, 2020) 378 <<https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>> (in Ukrainian)

Journal articles

4. Batyrhareieva V. S., Borysov V. I., Yevtieieva D. P., Kalinina A. V., Kolodiazhnyi M. H., Shramko S. S. 'Poshyrennia pandemii COVID-19 v Ukraini: sotsialno-pravovi ta kryminologichni problemy' [Spread of the COVID-19 pandemic in Ukraine: socio-legal and criminological problems] (2020) Vyp 40 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 9–22 (in Ukrainian)

Websites

5. 'Ekonomicheskiye posledstviya pandemyy koronavyrusa hrozhat nyschchetoj dlia eshche 500 mln zhytelei Zemly – Oxfam' [Economic impact of coronavirus pandemic threatens 500 million more people in poverty – Oxfam] (YnterFaks Ukrayna, 9 kvitnia 2020) <<https://interfax.com.ua/news/economic/653588.html>> (in Russian)
6. 'Ekonomichna stratehiia Ukrainy – 2030' [Economic strategy of Ukraine – 2030] (Ukrainskyi instytut maibutnoho) <<https://strategy.uifuture.org/index.html>> (in Ukrainian)
7. 'Fond borotby z COVID-19: na shcho i skilky vytratylы koshtiv' [Fund to fight against COVID-19: on scho and skilky vitrati kostiv] (Slovo i Dilo) <<https://www.slovoidilo.ua/2021/01/11/infografika/finansy/fond-borotby-covid-19-skilky-vytratylы-koshtiv>> (in Ukrainian)
8. 'Hensek OON Huterrish: svitu zahrozhuie naibilsha za 80 rokiv retsesiia' [Генсек ООН Гутерріш: світу загрожує найбільша за 80 років рецесія] (Den) <<http://day.kyiv.ua/uk/news/121220-gensek-oon-guterrish-svitu-zagrozhuie-naybilsha-za-80-rokiv-recesiya>> (in Ukrainian)
9. 'Koronavirus: statystyka po krainakh' [Coronavirus: statistics by country] (MINFIN) <<https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/geography>> (in Ukrainian)
10. 'MVF: svitovy VVP u 2020 rotsi vprav na 3,5 %, u 2021 rotsi zroste na 5,5 %' [IMF: world GDP in 2020 fell by 3.5 %, in 2021 will grow by 5.5 %] (FINBALANCE) <<http://finbalance.com.ua/news/mvf-polipshiv-prohnoz-zrostannya-svitovo-ekonomiki-v-2021-rotsi-do-55>> (in Ukrainian)
11. 'Novyi reitynh ukrainskykh miliarderiv vid Forbes: maizhe vsi oliuharkhy zbahatily mensh nizh za rik' [New rating of Ukrainian billionaires from Forbes: almost all oligarchs became rich in less than a year] (Radio Svoboda, 14 bereznia 2021) <<https://www.radiosvoboda.org/a/forbes-rejtynh-miljarderiv-ukrajiny/31150398.html>> (in Ukrainian)
12. 'Shtammy SARS-CoV-2' [Strains SARS-CoV-2] (Wikipedia) <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%8B_SARS-CoV-2> (in Russian)

13. 'Vplyv COVID-19 na ekonomiku i suspilstvo krainy: pidsumky 2020 roku ta vyklyky i zahrozy postpandemichnoho rozvytku' [The impact of COVID-19 on the country's economy and society: the results of 2020 and the challenges and threats of post-pandemic development] (UNICEF, kviten 2021) <<https://www.unicef.org/ukraine/media/12916/file/Consensus%20Forecast%20#53%202021%20ukr.pdf>> (in Ukrainian)
14. 'Vplyv COVID-19 ta karantynnykh obmezhen na ekonomiku Ukrainy: kabinetne doslidzhennia' [The injection of COVID-19 and quarantine into the economy of Ukraine] (Konrad Adenauer Stiftung) <<https://www.kas.de/uk/web/ukraine/einzeltitle/-/content/vpliv-covid-19-ta-karantinnih-obmezen-na-ekonomiku-ukraini>> (in Ukrainian)
15. 'Ukraina u 2020–2021 rokakh: naslidky pandemii. Konsensus-prohnoz. (kviten 2020 r.)' [Ukraine in 2020–2021 rock: the legacy of a pandemic. Consensus forecast. (April 2020)] (Ministerstvo ekonomiky Ukrainy) <<https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5d3fea53-45e7-4641-8d48-f0c865a24471&title=VipuskukrainaU2020-2021-Rokakh-NaslidkiPandemii-Konsensusprohnoz-kviten2020->>> (in Ukrainian)
16. 'World Economic Outlook' (International Monetary Fund, April 2021) <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021>>

Колодяжний М. Г. Постпандемічний соціально-економічний апокаліпсис: стан і форми прояву

У статті на підставі результатів емпіричного дослідження здійснена спроба оцінки стану та надання характеристики типовим формам прояву негативних наслідків пандемії COVID-19, що мають соціально-економічну сутність. З урахуванням їх різноманітності, глибини вираження у соціальній дійсності, поширення у різних сферах і галузях соціально-економічні наслідки коронавірусної хвороби названі своєрідним соціальним апокаліпсисом сучасності.

Уточнюються обставини, що наділяють стан української економіки «апокаліптичним» характером: падіння валового внутрішнього продукту; збільшення безробіття; скорочення малого та середнього бізнесу; додаткові видатки державного бюджету на боротьбу із пандемією тощо.

На підставі офіційної статистичної інформації порівнюються економічні показники України та інших держав світу у період поширення COVID-19. Зазначаються чинники, внаслідок яких Україні у цілому вдалось у важкий період карантинних обмежень зберегти макроекономічну стабільність.

Виділено сфери і сектори економіки України, які найбільше і найменше постраждали від запровадження комплексу протиепідемічних заходів. При цьому результати експертного опитування узгоджено із офіційною статистичною інформацією різних органів державної влади.

Здійснена оцінка розвитку епідемічної ситуації у світі й в Україні та можливих у зв'язку із цим економічних наслідків.

Перелічено країни, економічна політика яких у період пандемії виявилась найбільш ефективною з точки зору мінімізації негативних соціально-економічних наслідків.

Зазначено окремі напрями і заходи, що мають здійснюватись в Україні, у тому числі у постпандемічний період, для зміцнення економіки, удосконалення соціальної сфери й покращення якості життя пересічних громадян.

Ключові слова: пандемія, COVID-19, коронавірус, коронавірусна хвороба, апокаліпсис, соціально-економічні наслідки пандемії.

Колодяжний М. Г. Постпандемический социально-экономический апокалипсис: состояние и формы проявления

В статье на основании результатов эмпирического исследования осуществлена попытка оценки состояния и характеристики типичных форм проявления негативных последствий пандемии COVID-19, которые имеют социально-экономическую сущность. С учетом их разнообразия, глубины выраженности в социальной действительности, распространения в различных сферах и отраслях социально-экономические последствия коронавирусной болезни названы своеобразным социальным апокалипсисом современности.

Уточняются обстоятельства, которые наделяют состояние украинской экономики «апокалиптическим» характером: падение валового внутреннего продукта; увеличение безработицы; сокращение малого и среднего бизнеса; дополнительные расходы государственного бюджета на борьбу с пандемией и т.п.

На основе официальной статистической информации сравниваются экономические показатели Украины и других государств мира в период распространения COVID-19. Указываются факторы, вследствие которых Украине в целом удалось в трудный период карантинных ограничений сохранить макроекономическую стабильность.

Выделены сферы и секторы экономики Украины, которые наиболее и наименее пострадали от введения комплекса противоэпидемических мероприятий. При этом результаты экспертного опроса согласованы с официальной статистической информацией разных органов государственной власти.

Осуществлена оценка развития эпидемической ситуации в мире и в Украине и возможных в этой связи экономических последствий.

Перечислены страны, экономическая политика которых в период пандемии оказалась наиболее эффективной с точки зрения минимизации негативных социально-экономических последствий.

Указаны отдельные направления и мероприятия, которые должны проводиться в Украине, в том числе в постпандемический период, для укрепления экономики, усовершенствования социальной сферы и улучшения качества жизни рядовых граждан.

Ключевые слова: пандемия, COVID-19, коронавирус, коронавирусная болезнь, апокалипсис, социально-экономические последствия пандемии.

Kolodyazhny M. G. Postpandemic socio-economic apocalypse: state and forms of manifestation

Based on the results of empirical research, the article attempts to assess the situation and characterize the typical forms of manifestation of the negative consequences of the pandemic of COVID-19, which have the socio-economic essence. Taking into account their diversity, depth of expression in social reality, spread in different areas and industries, the socio-economic consequences of coronavirus disease are called a kind of social apocalypse of today.

The circumstances that give the state of Ukrainian economy the «apocalyptic» character are specified: the fall in gross domestic product; increase in unemployment; reduction of small and medium business; additional state budget expenditures to combat the pandemic, etc.

On the basis of official statistical information, the economic indicators of Ukraine and other countries in the period of COVID-19 distribution are compared. The factors are indicated, due to which Ukraine as a whole managed to maintain macroeconomic stability during the difficult period of quarantine.

The spheres and sectors of the economy of Ukraine that have suffered the most and the least from the introduction of the set of anti-epidemic measures have been identified. At the same time, the results of the expert survey are consistent with the official statistical information of various public authorities.

The assessment of the development of the epidemic situation in the world and in Ukraine and the possible economic consequences in this regard.

The countries whose economic policy during the pandemic proved to be the most effective in terms of minimizing the negative socio-economic consequences are listed.

Specific directions and measures are indicated that should be carried out in Ukraine, including in the post-pandemic period, to strengthen the economy, improve the social sphere and improve the quality of life of ordinary citizens.

Key words: pandemic, COVID-19, coronavirus, coronavirus disease, apocalypse, socio-economic consequences of the pandemic.

Стаття надійшла до редакції: 20.04.2021 р.

Прийнята до друку: 20.05.2021 р.